

conoscenze matematiche Contribuzione alla teorica della conoscenza. B. *Labanca*, Storia critica delle religioni. Giudaismo e Cristianesimo. A. *Valdarini*, Il Bibliografia: I. C. Cantoni. II. F. Ogereau. III. Drucker e Tedeschi. Notizie. Recenti pubblicazioni.

LEVELEZÉS.

I. Az orosz philosophia. *Karčiew* Miklós, a szentpétervári egyetem történetbölcsészeti tanárának szerkesztőségünk egyik tagjához, f. é. jan. 27. kelettel irt leveléből érdekesnek tartjuk közölni a következő, az oroszországi philosophiai állapotokat jellemző sorokat: „Jelenben két philosophiai szemlének van, az egyik, „Vjera i Razum“, kiadja Ambroziu érsek Charkowban; a másik „Philosophki vjesztnik“, szerkeszti Kozloff tanár Kiewben. Egyéb nagy szemléink is bőven foglalkoznak philosophiával, különösen 1860 óta, s íróikat jobbára az úgynevezett positiv bölcészet (Comte A., Spencer H., Darwin) lelkesíti. Átalában véve az orosz philosophálás három főbb irányban lel kifejezésre. Az első vallásos-mystikus irány, képviselője Lolowieff Wladimir; a második metaphysikus irány, képviselője Kozloff s a harmadik positiv, tudományos irány, ebben irnak Troitzky, Moszkvában, Grot, Odessában.

Egy másik, az előbbinél terjedelmesebb levél nyomán, melyet *Grot* Miklós ur, odessai egyetemi rendes philosophiai tanártól vettünk, a következőkben jellemezhetjük az orosz philosophálás megindulását, küzdelmeit és reményeit.

Társadalmunk II. Katalin uralkodása óta rokonszenvet tanúsított a nyugot különböző philosophiai rendszerei iránt. Voltaire, Rousseau és az encyklopaedisták voltak különösebb hatással. Ezt a német philosophia befolyása váltotta föl, kivált az idealistáké, köztük Schelling és Hegeléi, mely rendszereket egyes tanárok *Butler* Moszkvában, *Schad* Charkowban ismertettek meg az orosz közönséggel. A slavophil iskola, valamint ellenfele a nyugoti iskola Fichte, Schelling, Hegel befolyása alatt képezték ki politikai szereplésöket: Khomiakoff, Samarine, s az Aksakoffok egyfelől; Granoffsky, Kaveline másfelől, historikus és politikus írók voltak a Németországból jött philosophiai eszmék leg-ösmertebb terjesztői. Egyébként pedig a német idealisták jogi, vallásos, és történelmi formulái érdeklék főleg őket. Aztán néhány tanár következik, mint Jurkelig Moszkvában, Gogoczki, Kiewben: szerzője az első és egyetlen orosz philosophiai szótárnak, a kik szintén a német philosophia befolyása alatt fejlődtek ki, azonban tanári működésüket csak 1863 után kezdhették meg. A theologiai iskolák és akademiákon 1848 után is megvolt engedve a philosophia előadása, a hol is Herbart és Beneke nyertek a philosophia iránt érdeklődők közt nagyobb befolyást. Arra következett 1860 után Büchner, Vogt és Moleschott materialisti-

kus eszméinek befolyása; végül jött Comte Ágost, Schopenhauer és Spenseré, kiknek eszméi uralkodnak most az orosz philosophiai világban. Lassanként előtűnedeznek az eredeti művek, melyek azonban még mindig valamelyik nyugoti rendszerrel vannak kapcsolatban, s így a szó igazi értelmében eredeti, nemzeti philosophiának nem tekinthetők.

1863 óta alkalmaztatnak lassanként az egyetemeken világi tanárok, papok helyett, kiknek kezében volt megelőzőleg a philosophia tanítása. Ilyen volt például Sidonsky († 1873.) a szentpétervári egyetemen. Az új idők munkásai közül megemlíthetők Wladislaweff és Troitzky, alapítója a moszkvai pszichologiai társaságnak, kik neveltetésüket a theol. akademiákon (Szent-Péterváron és Kazánban) nyerték, aztán külföldre küldettek a philosophia tanulmányozására, az első Lotze tanítványa, a másik a skót iskoláé, s ez irányokat képviselik 1866 óta. Az előbbi a német pszichológiáról, az utóbbi a német-skót pszichológiáról irt könyvet. Most mindkettő tanár, az első Szent-Péterváron, a másik Moszkvában, Megemlítendő Smirnoff és Zelenogorszky, szintén theol. akademiákon végzetek, kik 1870 után lettek tanárrá, az első Kazánban, a másik Char-kovban, az előbbi egyuttal egy derék könyv szerzője, melynek 1-ső kötete 1880-ban jelent meg. Az orosz philosophia nevezetessége Kozloff, kievi philos. tanár, eredeti szellem, Hartmant fordította, s sajtát „Bölcsészeti tanulmányok“ című művét 1876. kiadta. Irt még Plato módszeréről, Dühring philosophiájáról, Kant tér- és időelméletéről. Ő alapította az első orosz philos. szemlét 1885-ben. — 1870 után tűnt fel Szent-Péterváron Solovieff, ki egy idealista rendszer felállítását kísérlette meg a német idealisták befolyása alatt. Két könyvet is irt e nemben. Előbb a szent-pétervári egyetemen magántanár volt, de aztán a magánéletbe vonult vissza s theologiai és vallásos kérdésekkel foglalkozik, meg a kath. és görög egyházak egyesítésével. Az előszámlált jobbára tanári széket elfoglaló írókon kívül, mások is lépnek föl az újabb időben, például Stratoff, ki a német idealistákkal rokonszenvez, fordította Langert, Kuno Fischert; Jessewitz, a materialismus, altruismus és neo-kantianismus hatása alatt irt egy könyvet a positivismus-ról; aztán Zerteleff herczeg, Schopenhauer hatása alatt több műnek szerzője; Panaeff, a régi iskolából, Fichte tanítványa; — Kavelin, kit már említettünk is, s a kitől M. Philos. Szemle 1885-iki száma ismeretetést hozott, pszichologiai és ethikai kérdésekkel foglalkozott, sok eredetiséggel. A dilettansok közül megemlítendő Setchenoff, psychologus, és a slavophil Samarine. Újabb időnkben a regény-írók közül Dostojeffsky és gróf Tolstoy hirdetnek eredeti nemzeti, vallásos-mystikus philosophiai eszméket, melyek most társadalmunkban uralkodók. Egyéb-ként egyik sem szakember a philosophiában a szó igazi értelmében. Vannak aztán többen, kik philosophiai czikkeket irtak egyes szemlékben a philosophia különböző kérdéseiről, például Struve, Kartereff, Zelensky, Korinsky, Gueveff, Asztafieff, Krasznoszelszky. Megemlíten-

dők végül a lefordított művek, így nevezetesen birunk Spenzer-től, Bain-től, Mandsley-től, Jevons-tól, Schopenhauer-től, Trendelenburg-tól, Wundt-tól, Lange-től, Kuno-Fischer-től, Ribot-tól, Weber-től több művet jó orosz fordításban.

Legvégül a levélíró jellemzésére magunk teszszük hozzá, hogy Grot, levélírónk fiatal kora daczára egyik előkelősége az orosz philosophiának. A föntemlített Wladislavleff tanítványa. Két évet töltött Németországban (Berlinben, Strassburgban, Tübingaben), hol philos. és természettudományi tárgyakkal foglalkozott. Hatása alatt állt Comtenak és Spenzernek. Eddig megjelent művei: Az érzelmek psychologiaja 1880; kísérlet a logika reformjáról 1882. E főbb művei mellett egy csomó kisebb-nagyobb értekezése jelent meg: a philosophia problemája, a haladás, az igazság kriteriuma, a szabadság, az akarat, a pessimismus és optimismus, az egoismus és altruismus; Giordano Bruno philosophiája, a tudományok classificatiója stb. czímen, s mint maga írja, most dolgozik egy nagyobb könyvön, hol rendszerét fogja kifejteni.

Ellenészrevétel Kun Pál válaszára.

Kun Pál vádol engem válaszában, *) hogy „Dr. Horváth Cyrill élete és bölcsészete“ czimű értekezésem I. közleményében Fischer Kuno „Logik und Metaphysik“ czimű munkájából nem hűen idéztem a szöveget, mivel a lét ellentétének a *semmit* (Nichts) mondom, mely kifejezés Fischer Kuno említett munkájának szövegében nincs meg.

Igaza van Kun Pálnak, hogy e kifejezés csakugyan hiányzik az általam idézett szövegből, de ez észrevétlenül maradt ki s nem ferdtítési szándékból. A mit azonban Kun Pál további válaszában mond, hogy „Fischer Kuno szövegében nem is lehetett említés téve a Nichts-ről . . . , mert Fischer Kuno a létet és ennek *ellentétét*, mint fogalmi határozmányokat tárgyalja . . .“, nem igaz. Nem igaz először az, hogy a lét ellentéte: a nem lét, a mint ezt Kun Pál mondja: „a lét, mint metaphysicai fogalomnak nem a *semmi az ellentéte*, jobban mondva, tagadása, *hanem a nem lét*“. Másodsor nem igaz, hogy így találom „ezt megírva minden valamire való metaphysikus könyvében, *így többek közt Fischer Kunoéban*.“

Épen Fischer Kuno logikája- és metaphysikájában *nincs sehöl* „megírva ez“, mivel sehöl sem mondja Fischer Kuno „a lét *ellentéte* gyanánt . . . a *nem létet*,“ *hanem ellenmondásnak* (Widerspruch) Ezen állításom igazságát legvilágosabban bizonyítva Fischer Kuno logikája és metaphysikája 77. §-ának czíme: „*Widerspruch im Begriffe des Seins: das Nichtsein*.“ Alább így szól: „*Nichtsein ist nach meiner ausdrücklichen Erklärung keineswegs nichts, sondern der Ausdruck für den Widerspruch im Begriffe des Seins*.“ Ha még egy harmadik érvül épen a Kun által Fischer Kuno munkájából felhozott idézetet

*) M. Philos. Szemle 1885. VI. füzet 477--8. lap.

ide sorozom, melyben sehol sincs a Nichtsein, mint a Sein *ellentéte* (Gegen-theil) említve, úgy Kun állításának *alaptalanságát* épen saját idézete bizonyítja a legszembetűnőbben.

Mindezen *alapos* érvek ellenére azt mondja Kun: hiszen mondom válasszomban „jobban mondva: *tagadása*.” Tehát Kun szerint *a nem lét ellentét vagy tagadás*. Ha nem az egyik, úgy a másik. Mily fogalmi zavar, mely a logika legegyszerűbb szabályai ellen vét.

Előbb bebizonyítottam, hogy a nemlét épen Fischer Kuno logikája szerint nem a lét ellentéte, hanem ellenmondása. Most kiemelem azon különbséget, melyet a logika az *ellenmondás és tagadás* között tesz. Ugyanis az *ellenmondás a nemleges azonosság törvénye szerint az igenleges azonosságnak ellenkezőjét teszi*, pl. ember, nem ember; jó, nem jó; lét, nem lét. Mindig vonatkozik tehát az ellenmondás, az igenleges azonosság *tevésére* (Setzung). És így *viszonylagos* logikai mozzanat. Ellenben a tagadás itélettanilag a praedicatumot a subjectummal *nem köti össze*, mivel a két fogalom között *nincs* tartalmi, terjedéki és összerű viszony, pl. az ásvány nem szerves, s azonkívül *a tagadás nem vonatkozik ellenkezőjének igenleges tevésére*, mint az ellenmondás, hanem egészen *önálló* logikai mozzanat.

Következőleg a nem lét logikai álláspontjóról tekintve sem nem a lét *ellentéte*, sem nem *tagadása*: hanem *ellenmondása*. Kérdés: mi tehát a lét ellentéte?

Nem más, mint a *semmi*, a mint mondtam s mondom most is. Ezen igazságot bebizonyítom a lét logikai fejtegetésével és a jelesebb metaphysikus állításaival.

Mi a lét? A gondolás elvonatkozhatik a létező minden tulajdonságától vagyis határozmányától, *egyét kivéve*, hogy t. i. *van*, mert, ha attól is elvonatkozik, úgy a létező *nincs*, azaz *semmi*. Következőleg a lét minden létező általános „*van*“-ja, vagy mint Horváth Cyrill nevezi: *vansága*. A „*van*“ határozott létezőre viszonyítva, a subjectum és praedicatum *copulája*, pl. én ember vagyok itt a „*vagyok*“ a subjectum és praedicatum *összerű* létét teszi. A „*van*“ tehát tartalmát teszi a létnek. Azért helyesen nevezi ezt a magyar nyelvtan „*lét-igé-nek*.*) Ellenben a „*nincs*“ tartalma a *semminek*. *Emélfogva a lét ellentéte metaphysikai álláspontjóról tekintve a semmi*.

A lét- és semminek eme fejtegetését találjuk a jelesebb metaphysikusoknál is. Hogy röviden szóljak, a sok közül csak kettőt említek. Erdmann „Grundriss der Logik und Metaphysik“ című munkája 29. §-ában így szól: „Sein ist nur Informativ der Copula *ist*.“ Szerintem, mint concretista szerint, a lét a „*van*“ (*ist*). Trendelenburg pedig „Logische Untersuchungen“ című munkája 126. lapján azon *létet*, mely *nincs, semminek* mondja: „das Sein, welches *nicht ist* (d. h. *nichts*).“ Erdman is e nézetet vallja említett munkájában, hol *a semmit tiszta ellenvetésnek* (reine Entgegensetzung), a *létet pedig tiszta tevésnek* (reine Setzung) nevezi. „Darum ist Sein als Sein (oder seiend) *gesetzt* es

*) L. Riedl, Bodnár és mások nyelvtanát.

selbst; *Nicht* (fentebb *Nichts-nek mondja*) aber als *Nicht* (oder nicht seiend) *gesetzt ist sein Gegenteil*, nämlich *Sein*. A „*Nichts*“-nek ellentéte tehát a „*Sein*“ és a „*Sein*“-nek ellentéte a „*Nichts*“, Azért mondja: „... wenn wir das *Nichts* denken, so denken wir eigentlich *Sein* . . . , wenn wir *Sein* denken, vielmehr *Nichts* gedacht wird“.

Világos tehát, hogy, mivel a lét ellentéte a semmi, ha az egyiket gondoljuk, szükségképen kell *gondolmunk* a másikat is az *azonosság törvényének* tevé, és *ellentévesi módja* szerint. És így midőn metafizikai álláspontról a *semmit* mondtam s mondom a lét ellentétének, „meghatározás“-om *nem* „értelmetlen“, hanem *értelmes, s mint ilyen, a metafizikai igazsággal teljesen megegyező és azonos*.

A lét és semmi ellentétes viszonyából vezeti le Erdmann a *levést, mint a lét és semmi egységét*, mondván: „Keines also kann ohne das Andere gedacht werden in seiner *Einheit* mit dem Anderen. Eigentlich also müssen wir ihre Einheit denken, weil eigentlich Jedes mit dem Andern untrennbar verbunden ist: *Wahrheit des Seins und des Nicht (=Nichts) ist die Einheit beider. Wir nennen sie* (diesen Wechsel oder dieses Oscilliren) *Werden*“.

Következőleg helyesen mondtam metafizikai álláspontról a *lét és semmi összerű egységét levésnek*. És így a Kun által kifogásolt „értelmetlenség; németül: „*Unsinn*“ a *levés körén belül szükségképen alaptalannak bizonyul* be. Igazaknak kell tehát Kun Pálra vonatkozólag az „Észrevétel“-emben irottakat tartanom.*)

Dr. Nemes Imre.

VEGYES.

A bölesészet főiskoláink tanrendében az 1885/6. tanév 2-ik felében.

1. Budapesti kir. m. Tudomány-Egyetem.

Magyarország neveléstörténelme, heti 2 óra. Lubrich A.-tól.

Az újkor neveléstörténelme, heti 2 óra. Ugyanattól.

Az ethikai elméletek története az újkorban, tekintettel újabb természetjogi és társadalmi elméletekre, heti 4 óra. Dr. Medvezky Frigyes-től.

Psychologia (alaptanok), heti 2 óra. Ugyanattól.

Philosophiai Seminarium (Philosophiai gyakorlatok kapcsolatban a tagok tudományos dolgozataival, heti 2 óra. Ugyanattól.

Esztetikai alapfogalmak, heti 1 óra. Dr. Beöthy Zs.-tól.

Bevezetés a philosophia tanulmányába, tekintettel a philosophia történetére, heti 2 óra. Dr. Kármán Mór-tól.

*) Közöltük e cikket, bár sajnáljuk, hogy t. munkatársunkat a közzé nem tétel helyesebb voltáról meggyőznünk nem sikerült. Véleményünk szerint a vita érdemleges része már mult évi Szemlének utolsó füzetében lényegét tekintve eldőlt. Szerk.